
Model profesionalizacije oružanih snaga

BRANKO MIHALJEVIĆ*

Sažetak

Autor izlaže modele profesionalizacije oružanih snaga u suvremenom svijetu. Rad se temelji na trima osnovnim temama: 1. sličnostima i razlikama između obrazaca i profesionalizacije, odnosno mogućoj pojavi jedinstvenoga širokog Europskog modela i njegovoj mogućoj sličnosti s postojećim zapadnim modelima, 2. na koji način različiti faktori oblikuju obrasce profesionalizacije u srednjoj i istočnoj Europi i uspostavljanje njihove relativne važnosti i uloge, 3. utjecaju zapadnih politika na profesionalizaciju oružanih snaga.

Ključne riječi: vojnik, oružane snage, modeli, profesionalizacija, preoblikovanje

Uvod

Povelja Ujedinjenih naroda u članku 51. jasno utvrđuje pravo svake države na individualnu ili kolektivnu samoobranu u slučaju oružanog napada.** To se pravo uzima kao suvereno i prirodno pravo i spada u red temeljnih prava svake države. Sukladno članku 51. Povelje Ujedinjenih naroda, svaka država ima pravo urediti i organizirati obrambeni sustav i oružane snage kojim će se djelotvorno obraniti i tako zaštititi svoj temeljni državni i nacionalni interes.

Ali, iskustva pokazuju da se nacionalna sigurnost ne može zajamčiti samo vojnom snagom. Naprotiv, prevelika ulaganja u oružane snage mogu dovesti do gospodarskih kriza (Donnelly, 1999.). Danas je očito da je osnova nacionalne sigurnosti zdravo gospodarstvo, a oružane bi snage trebale biti konstantno mali uteg za gospodarstvo kao što su konstanta prema pitanjima nacionalne sigurnosti (Donnelly, 1999.). Upravo je zato u interesu svih da se smanje napetosti te da se reduciraju sredstva koja se troše na oružane snage. Između ostaloga, to je politika koju slijede i NATO i njegove članice.

* *Branko Mihaljević*, politolog, načelnik središnjeg arhiva Ministarstva obrane Republike Hrvatske.

** Stavovi izneseni u radu izraz su osobnog mišljenja i ne predstavljaju stavove institucije u kojoj autor radi.

Načela postojanja nacionalnih oružanih snaga pa i vojne industrije pod nacionalnim zapovjedništvom te održavanja nacionalnih običaja i tradicije elementi su neovisnosti koje države žele zadržati. Upravo kombiniranim naporima u NATO-u države članice mogu održati svoj suverenitet i vojne sustave s malim stupnjem snage te osigurati nacionalnu sigurnost s nižim financijskim troškovima (Donnelly, 1999.).

No, ključ te formule jest da nacionalne oružane snage moraju ostati učinkovitim snagama. Nema nikakva smisla da neka država održava vojnu strukturu koja nije borbena spremna kad se za to pokaže potreba. Države koje teže izgradnji učinkovitog gospodarstva i otvorenog društva moraju izgrađivati oružane snage koje će biti sukladne veličini i bogatstvu same zemlje.

Dakle, ako zemlje novih demokracija – zemlje srednje i istočne Europe – namjeravaju razvijati sustav tržišnoga gospodarstva koje će se moći natjecati sa sadašnjim zapadnim zemljama i koje će im omogućiti uključivanje u zapadne gospodarske integracije, morat će ograničiti svoje nacionalne troškove obrane. Istodobno, ako te iste zemlje žele zadržati svoju nacionalnu neovisnost, bile one, kao suverene zemlje, članice obrambenog i sigurnosnog saveza ili ne, moraju razviti učinkovite oružane snage. To pak od nacionalnih država zahtijeva održavanje minimuma obrambenih troškova. Različita snaga i učinkovitost nacionalnih gospodarstava, te drukčija geostrateška situacija različitih zemalja znači da postoje razlike u visini maksimuma i minimuma obrambenih troškova između pojedinih zemalja. Za većinu članica NATO-a minimum je između 2 – 5 % GDP. Postoje i neke globalne iznimke u tim vrijednostima, ali su one uzrokovane posebnim socijalnim, gospodarskim i geostrateškim uvjetima, npr. Švicarska i Izrael. Velike se razlike u troškovima uočavaju kad se zemlje odlučuju o tome kako će organizirati svoje oružane snage. Osnovni je izbor između dva ekstrema. Prvi model su snage koje su namijenjene samo za domaću obranu, s malim profesionalnim snagama i velikom mobilizacijom (Grizold, 1999.). Takve snage razvija Švicarska. One su relativno jeftine, ali su nefleksibilne jer se mogu koristiti samo za osnovne zadatke. Niskog su stupnja uvježbanosti i spremnosti. Ipak, unutar tih parametara one mogu biti i vrlo učinkovite, kao što nam pokazuje švicarski model. Drugi je model organizacije onaj u kojem je vojska zasnovana na stalnim dragovoljnim snagama, uvježbanim i opremljenim za izvršavanje različitih tipova zadataka od borbe velikog intenziteta do zadataka održavanja mira i zadataka unutrašnje sigurnosti u cijelom svijetu. Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija provode taj model na različitim stupnjevima (Grizold, 1999.). Zbog toga je mjera po kojoj se ocjenjuje kvaliteta različita. Zapadne su zemlje prilagodile više tipova tih modela i u posljednjih pedeset godina ih razvile da pristaju uz lokalne i nacionalne tradicije.

Sve zemlje Srednje i Istočne Europe suočene su, kao s dijelom svoga socijalno-gospodarskog preobražaja, s procjenom svoje nacionalne sigurnosti i istodobnim velikim i ubrzanim procesom reorganiziranja i smanjenja oružanih snaga kao odgovorom na gospodarske i socijalne zahtjeve.

Sad ću pokazati nelogičnosti u nastaloj situaciji. Zemlje novih demokracija doista trebaju dugi period prilagodbe, vrijeme da odrede novu sigurnosnu situaciju, vrijeme i novac da isplaniraju smanjenje i rekonstrukciju snaga pri određenoj brzini, vrijeme da uvježbaju nove sustave obuke i provedbene politike (Donnelly, 1996.). Ali u stvarnom svijetu sve mora biti učinjeno odmah, bez jasne vizije budućnosti i s vrlo ograničenim

financijskim sredstvima. Zbog toga je pomalo čudno što se mnoge zemlje srednje i istočne Europe, sigurne u svoju nacionalnu orijentaciju, ali bez ideje kako to postići, okreću prema NATO-u kao prema organizaciji koja će riješiti sve njihove probleme.

1. Postojeća rasprava o profesionalizaciji oružanih snaga

Raspravu o profesionalizaciji oružanih snaga u zemljama novih demokracija karakterizira znatna zbrka. Stručna i znanstvena sporenja pod utjecajem su dvaju zasebnih pristupa. Prvo, mnogi su teoretičari pokušali istražiti definirajući karakteristike “profesionalnog vojnika”¹, raspon i načine na koji se profesionalni vojnik razlikuje, pogotovo u svojim društvenim i političkim stavovima i vrijednostima, od civila, te značenje i implikacije tih razlika (Janowitz, 1960.). Ova je rasprava usmjerena i na profesionalnu socijalizaciju, proces kojim pojedinci stječu svijest o predmetima i izazovima vojnog poziva. Sam se proces odvija na različite načine: školovanjem, obukom, i kao i individualnom i grupnom interakcijom (Edmonds, 1988.). To pak znači da osobitu pozornost posvećuje promjenama u gledištima i ponašanju pripadnika oružanih snaga, individualno i grupno. Iz ove se rasprave logično postavlja pitanje o tome koliko se razlikuju vojni i civilni nazori u pitanjima vrijednosti i bi li trebali postojati vojni kodeksi društvenog ponašanja i postupanja različiti od civilnog života. Američki autor Janowitz zagovara mišljenje da promjene u taktici, tehnologiji i razornosti oružanih sustava zahtijevaju od vojnog poziva da ima visoku tehničku specijalizaciju kako bi koristio moderne oružane sustave. To je u mnogim slučajevima slično onomu što se traži i u civilnim sektorima unutar društva. Konkretno, upravljanje osobljem i oslanjanje na vještine pojedinca su važni u uvjetima decentralizirane borbe. Janowitz osobito naglašava “organizacijsku revoluciju” u vojsci koja je dovela do toga da časnički kadar balansira između tri uloge (Janowitz, 1960.):

- “junačkog vođe”,
- “vojnog menadžera” i
- “vojnog tehnologa”.

Upravo to dovodi do povećane potražnje “civilnih” vještina kod profesionalnih časnika i istodobno briše granice između civilnog i vojnog. No, on primjećuje da postoje granice u civiliziranju vojnog poziva. Unatoč rastućem “izjednačavanju” rizika i povećanom broju vojnog osoblja koje sudjeluje u zadaćama koje nisu vezane uz borbena djelovanja, načelo “junačkog vodstva” i borbenog duha ostaje ključnim u vojnim pitanjima i zadržava svoju posebnost od civilnog društva (Janowitz, 1960.). No, u zadnje vrijeme neki analitičari i teoretičari, posebno u SAD-u, iznose mišljenja o sve većem jazu između vojnih stavova i vrijednosti i onih civilnog društva te da su to sada već vrlo ozbiljna pitanja (Holsti, 1998/99.).

Druga je znanstvena i stručna rasprava usredotočena na profesionalizaciju u onoj mjeri u kojoj ona pomaže ili odmaže u demokratskom i civilnom nadzoru vojske. Vode-

¹ Tj., onoga tko dragovoljno izabere oružane snage kao svoju profesionalnu karijeru, za razliku od novaka koji služi u oružanim snagama kraće vrijeme.

ći je stručnjak na tom području Samuel Huntington. On zastupa tezu da je profesionalizacija bitna za civilni i demokratski nadzor nad oružanim snagama. Po Huntingtonu, ako je časnički kadar “profesionalan”, što znači da pokazuje stručnost, odgovornost i korporativnost, to olakšava i demokratski civilni nadzor nad oružanim snagama kao i sam razvoj vojne efektivne oružanih snaga. Na vojsci je da svoje zadaće obavlja unutar strogo definiranih područja stručnosti, što smanjuje iskušenja za upletanjem u politiku. Huntington to naziva “objektivnim nadzorom” (Cvrtila, 1998.). Suprotno tomu, Bengt Abrahamsson tvrdi da je u stvarnosti profesionalna vojska politizirana i aktivna interesna grupa koju njezina, često naslijeđena, konzervativnost dovodi do toga da svoje institucijske interese ostvaruje na političkoj razini. Prema Abrahamssonu, profesionalizacija ponekad može i kočiti uspostavu demokratskog i civilnog nadzora nad vojskom. Marybeth Ulrich predlaže da se napravi razlika između vojnog profesionalizma i demokratskoga vojnog profesionalizma (Abrahamsson, 1972.). Prvi se tiče jedinstvene odgovornosti vojske i uporabe izravne vojne sile protiv neprijatelja, prema odlukama političkog vodstva. Kad je riječ o drugome, Ulrich misli da u demokraciji vojni profesionalac mora podjednako težiti maksimaliziranju vojne sigurnosti i demokratskih vrijednosti. Kao rezultat, on misli da demokratski vojni profesionalizam mora uključivati i internacionalizaciju tih vrijednosti unutar vojnih institucija.

U posljednje je vrijeme pozornost usmjerena na to kako dva odvojena, ali ponekad povezana trenda – zahtjevi sve složenije vojne tehnologije i sustava i novi tipovi vojnih operacija s jedne i utjecaja širih društvenih promjena s druge strane – preoblikuju profesionalni karakter zapadnih vojski. Prvi od ovih trendova postavlja novi kompleks vojno-tehničkih i operativnih zahtjeva oružanim snagama. Pretpostavka je da rastuća složenost vojne opreme, tip borbenog okoliša u kojima oružane snage djeluju i razine tehničke osposobljenosti potrebne za učinkovito djelovanje zahtijevaju nove profesionalne vještine u oružanim snagama. Lawrence Freedman to naziva “revolucijom u vojnim zbivanjima” (Freedman, 1998.). Usto, od vojske, osobito u razvijenim zapadnim zemljama, traži se da poduzme niz novih posthladnoratovskih misija. Za vrijeme Hladnoga rata vojna je uloga naglašavala nuklearno zastrašivanje povezano s ratnim djelovanjima na širokom planu. No, tijekom posljednjeg desetljeća jedan dodatni tip misije postao je uobičajenim, poglavito ograničene intervencije u službi humanitarnog održavanja ili uspostavljanja mira. Christopher Donnelly pod pojmom strukture snage podrazumijeva da te misije stvaraju pritisak prema stvaranju manjih, profesionalnih i znatno skupljih oružanih snaga (Donnelly, 2000.). Shodno tomu, buduće oružane snage trebaju kapacitete za suočavanje s nepoznatim prijetnjama, moraju imati mogućnost angažiranja izvan svog područja i mogućnost djelovanja u ograničenom vremenu. Te nove misije također traže da nacionalne oružane snage djeluju združeno s drugim nacionalnim oružanim snagama i da se integriraju u združene snage. Zbog zakonitosti, korištenje snaga unutar država često zahtijeva autorizaciju međunarodnih institucija, kao što su UN; NATO; EU i sl. Bernard Boene tvrdi da nove uloge mijenjaju odnos između civila i vojske, ali zahtijevaju i povećanu integraciju i međusobnu izmjenjivost kao i koncentraciju tehničko-upravljačkih vještina u oružanim snagama. Ti razvoji nameću i nove zahtjeve vojnicima, osobito na području sofisticiranog tehničkog znanja i vještina kako bi se iskoristile prednosti koje pruža “revolucija u vojnim zbivanjima”, kako to definira Lawrence Freedman, u području naprednih društvenih vještina, donošenja odluka, komunikacija, kooperativnosti i vještine upravljanja – potrebnih za rad u sve složenijim vojno-

političkim društvenim sredinama koje stvaraju nove misije i “revoluciju u vojnim zbivanjima”. Te promjene rezultiraju temeljnim promjenama u “profesionalnom” karakteru oružanih snaga, barem u razvijenim zapadnim zemljama (Boene, 1990.).

Charles Moskos polazi od teze da na preoblikovanje oružanih snaga utječe i niz drugih čimbenika: šire društvene promjene na koje vojska ne može ostati imuna. U to su uključene i promjene u javnim stavovima prema vojsci, odnosi medija, sve veća uloga civilnih djelatnika unutar vojske, rastuća ravnopravnost (žene u oružanim snagama), prihvaćanje homoseksualnosti u vojsci i sl. (Moskos, 2000.): Prema Moskосу, društvene promjene, zajedno s promjenama u uvjetima međunarodne sigurnosti, uvjetuju važne promjene unutar oružanih snaga (Moskos, 2000.).

Iz prethodnog je izlaganja vidljivo da ideje o “profesionalnim” oružanim snagama i “profesionalizaciji” vojske okružuje određena konceptualna zbrka. Za neke, profesionalac je široko opisan termin koji se odnosi na dominantne sociološke i političke karakteristike i vrijednosti bilo kojega profesionalnog vojnika u društvu, kao npr. dragovoljca za razliku od novaka.

Ovom se definicijom svi vojnici koji nisu unovačeni, implicitno definiraju kao profesionalni vojnici. U tom kontekstu oni čine socijalnu skupinu, profesionalce – čiji se stavovi mogu razlikovati od šire društvene sredine. No, profesionalni je karakter oružanih snaga u svakoj zemlji različit². Drugima je profesionalac normativni termin kojim se opisuju oružane snage kao one čija je uloga udovoljavanje zahtjevima civilne vlade u nekoj državi. Pritom se isključuje upletanje u unutarnju politiku ili zahtjev da sudjeluju u donošenju odluka o općim smjericama obrambene politike. Profesionalci, shodno tome, trebaju biti usredotočeni na djelotvorno i uvježbano provođenje vojnih aktivnosti, a njihova organizacija i unutarnja struktura moraju odražavati navedene pretpostavke. Promatrajući to sa strane, stupanj profesionalizma različitih oružanih snaga znatno se razlikuje, a profesionalizacija je cilj kojem se teži zbog zamjetne koristi koja proizlazi samo iz profesionalnih oružanih snaga.³ Još jedna preciznija normativna definicija izjednačava profesionalne oružane snage s vojnim modelom koji prevladava u mnogim razvijenim zapadnim državama, odnosno s modelom uglavnom dobrovoljačkih vojnih snaga sposobnih da sudjeluju u kompleksnim mirovnim operacijama ili operacijama uspostavljanja mira izvan područja nacionalne država. U još širem smislu, termin profesionalca često se koristi kako bi se opisale sve vojne snage u kojima služe dobrovoljci, za razliku od ročnih novaka, često uz implicitnu pretpostavku da bi države trebale težiti uspostavljanju u potpunosti dobrovoljno unovačenih oružanih snaga.

Većinu rasprava i teorija o profesionalizaciji oružanih snaga zamagljuje različitost među različitim definicijama, pogotovo između opisnih i normativnih elemenata. Rijetko se termini profesionalac i profesionalizacija definiraju sistematski i precizno. Dvo-smislenost, konfuzija i nerazumijevanje obilježavaju znanstvene i stručne rasprave o navedenoj temi. Tako, primjerice, Bengt Abrahamsson pokušava definirati koncept pro-

² Raspon u kojem bi se sve oružane snage mogle oblikovati zbog sličnih čimbenika i zato imati slične etičke vrijednosti i konzekventno tome imati različite vrijednosti – pitanja su za diskusiju.

³ Kako zbog osiguravanja demokratskog civilnog nadzora nad oružanim snagama, tako i zbog učinkovitosti same vojske.

fesije kao zanimanja koje sadržava visok stupanj specijaliziranog znanja i gdje se očekuje izvršenje zadaća s naglaskom na etička pravila i stupanj kooperativnosti (Abrahamsson, 1972.).

2. Definiranje “profesionalnih oružanih snaga”

Komparativna analiza stupnja profesionalizacije u različitim zemljama, te faktori koji pridonose razvijanju profesionalizacije, zahtijevaju preciznu definiciju termina profesionalni vojnik. Razumijevanje termina profesionalac samo kroz opisna obilježja ograničava svaku analizu i istraživanje. Dakako, to dopušta usporedbu različitih profesionalnih karakteristika oružanih snaga jedne zemlje, kao što je već istaknuto, ali to logično daje i pretpostavku da su jedne oružane snage profesionalnije od drugih. To omogućuje ispravno procjenjivanje faktora koji ih pojašnjavaju, kao i posljedica različitih stupnjeva profesionalizacije. Upravo je zbog toga normativna definicija profesionalca korisnija. Ona se temelji na dvostrukim opažanjima oružanih snaga kao onih koje prihvaćaju da je njihova uloga udovoljiti zahtjevima civilnih vlada nacionalnih država, te da imaju sposobnost poduzimanja vojnih aktivnosti – djelotvorno i uvježbano. To je korisnije, jer se pretpostavlja da će oružane snage neke zemlje iskazati različite stupnjeve profesionalizma, a iz tih različitosti mogu proizlaziti važne posljedice, što sve skupa daje čistu podlogu za analizu faktora kojima se procjenjuje stupanj razvoja profesionalizacije.

Istodobno, teško je prihvatiti uže normativne definicije profesionalnih oružanih snaga bilo onih koje približno odgovaraju trenutno postojećima, ili onih koje proizlaze iz zapadnih modela, ili u potpunosti dobrovoljačkih oružanih snaga – sve su to definicije koje su pomalo preuske i jednostavne. One se zapravo temelje na pretpostavci da postoji samo jedan mogući model profesionalnih oružanih snaga. No, u praksi je moguće stvoriti oružane snage koje su profesionalne u smislu da prihvaćaju kako je njihova uloga udovoljavati zahtjevima civilne vlade države i sposobnost poduzimanja djelotvornih i učinkovitih vojnih aktivnosti. One ne trebaju nužno biti sastavljene samo od dobrovoljaca ili samo prema trenutno vrijedećim zapadnim normama.

Dakle, profesionalne se oružane snage definiraju njihovim prihvaćanjem da im je uloga ispuniti zahtjeve civilne vlade nacionalne države i njihova sposobnost izvođenja djelotvornih i uvježbanih vojnih aktivnosti, te da njihova organizacija i unutarnja struktura odražava ove dvije pretpostavke.⁴ U tom su smislu profesionalne oružane snage idealan tip završnog stanja ili cilj, analitička tvorevina koju teoretičari i znanstvenici koriste kao polazište kako bi odredili koliko su postojeći tipovi ili modeli slični ili različiti od idealnog modela. Idealan model nije izraz realnog stanja, ali je model prema kojem se realno stanje može komparirati. Odgovarajući tome, profesionalizacija je proces kojim se oružane snage približavaju idealnom tipu profesionalne vojske. U skladu s izlo-

⁴ Pod profesionalnim se oružanim snagama podrazumijeva društvena konstrukcija, ukorijenjena u određenom trenutku u dominantnim nacionalnim i internacionalnim normama i vrijednostima. Ne postoji samo jedan model profesionalnih oružanih snaga, nego se dominantne karakteristike mogu identificirati s različitim varijantama ili modelima.

ženim pretpostavkama, profesionalne se oružane snage mogu definirati četirima odrednicama.

2.1. Uloga profesionalnih oružanih snaga

Profesionalne oružane snage imaju jasno definiranu i široko prihvaćenu ulogu u vezi s angažiranjem izvan svog prostora djelovanja, kao i unutar vlastite društvene zajednice:

- detaljno iskazane uloge, strategije misije, ciljeve i odgovornosti oružanih snaga koje su jasne i razumljive,
- pravne i ustavne okvire o ulozi oružanih snaga u unutarnjoj politici,
- oružane snage su organizacija sa zacrtanim ciljevima stvorenim prema racionalnim načelima kako bi se učinkovito postigli njezini ciljevi u vezi s djelatnicima, opremom i nabavom,
- struktura oružanih snaga organizirana je tako da odražava šire ciljeve obrambene politike.

2.2. Procjene stručnosti profesionalnih oružanih snaga

Profesionalne su oružane snage podložne procjenama stručnosti kadra kako bi ispunile svoje zadaće u i izvan svog područja, djelotvorno i učinkovito. To uključuje:

- utvrđene standarde i formalnu kvalificiranost za ulazak u vojnu službu u smislu obrazovanja, obuke, iskustva, zdravlja i dobi,
- svrsishodnu obuku i vojno obrazovanje koje uključuje i vojnu akademiju i škole za obuku kako bi se djelatnici oružanih snaga pripremili za svoju ulogu i funkciju,
- podjela radnih mjesta u skladu su s visokom specijaliziranošću zahtijeva tehničku procjenu stručnosti i znanja,
- metode sprečavanja odljeva kadrova.

2.3. Odgovornost profesionalnih oružanih snaga

Profesionalne oružane snage karakteriziraju jasna pravila koja definiraju odgovornost vojske kao institucije i svakog vojnika pojedinačno:

- ratne operacije karakteriziraju bezlična pravila koja izričito navode koje su obveze, odgovornosti, standardni postupci i pravila ponašanja unutar službe,
- protok informacija i zapovjedi je slobodan,
- postoji zakon koji osigurava vojnu disciplinu, a obeshrabruje vojni neposluh,

- postoje mehanizmi kojima se uspostavljaju standardi koji onemogućuju korupciju unutar vojske, upletanje u poslovne aktivnosti, a pogotovo onemogućuju materijalna i profesionalna isplaćivanja i otpust,
- učinkovita je uporaba postojećih sredstava kako bi se postigli ciljevi operativnosti oružanih snaga.

2.4. Napredovanja u profesionalnim oružanim snagama

Profesionalne oružane snage karakterizira sustav napredovanja koje se temelji na postignućima, što uključuje:

- transparentne procedure napredovanja koje se zasnivaju na opažanjima nečije kompetentnosti ili dostignuća,
- raspoređivanje na radna mjesta vrši se u skladu sa stručnim kvalifikacijama, a ne prema političkom ili nekom drugom sličnom kriteriju.

Profesionalizacija oružanih snaga kao proces uključuje i novu definiciju uloge vojske, preinačivanje strukture vojnih snaga kako bi bile konzistentne, redefiniranje uloge uz prihvaćanje profesionalnih standarda, posebice u područjima stručne procjene odgovornosti i napredovanja.⁵ Profesionalizacija – kao oblik politike prilagodbe – javlja se zbog mnogobrojnih razloga koji mogu biti unutarnji i/ili vanjski, nametnuti ili dobrovoljni. Dok ovdje ponuđene odrednice identificiraju određen broj bitnih karakteristika i potkarakteristika profesionalnih oružanih snaga, jasno je da je sama uloga oružanih snaga kao takva najvažnije obilježje i osnova bilo kojeg procesa profesionalizacije. Bez jasno definirane prihvaćene uloge u zemlji i izvan, oružane će snage teško razviti bilo koje druge karakteristike profesionalizma.

3. Tipologija profesionalnih oružanih snaga

Pređena definicija profesionalnih oružanih snaga eksplicitno je normativna.

No, ona općenito ne isključuje mogućnost davanja prostora drugim tipovima ili modelima oružanih snaga koji ispunjavaju opći kriterij profesionalizma, niti privilegira neki poseban tip profesionalnih oružanih snaga, npr. pretpostavljajući da profesionalne oružane snage moraju biti isključivo dobrovoljačke.

Postoji nekoliko osnovnih tipova ili modela profesionalnih oružanih snaga. Među najčešće spominjane u Zapadnoj Europi i Sjevernoj Americi ubrajaju se četiri različita modela profesionalnih oružanih snaga, a svi modeli zadovoljavaju navedene kriterije profesionalizacije, iako imaju vrlo različite uloge, strukturu snaga i način novačenja. Ovakvu klasifikaciju profesionalnih oružanih snaga koriste brojni autori, a osobito se ističu: Anthony Forster, Andrew Cottey i Tim Edmunds (Forster, 2000.):

- oružane snage djelatne izvan granica vlastite zemlje

⁵ Kako bi profesionalne oružane snage bile sposobne obavljati svoje zadaće.

- teritorijalna obrana
- postneutralne oružane snage
- neutralne oružane snage.

Navedeni modeli ne isključuju mogućnost postojanja i drugih modela profesionalnih oružanih snaga. Svi modeli profesionalnih oružanih snaga što trenutno postoje u Zapadnoj Europi i Sjevernoj Americi pružaju korisno područje istraživanja mogućnosti dostupnih zemljama Srednje i Istočne Europe kod reformiranja svojih oružanih snaga.

3.1. Oružane snage djelatne izvan granica vlastite zemlje

Takve su oružane snage uistinu sposobne djelovati izvan granica vlastite zemlje. To podrazumijeva i vođenje rata i uspostavljanje mira, kao i tradicionalno održavanje mira. Takve su primjerice oružane snage SAD-a, Velike Britanije, Njemačke i Francuske.

3.2. Teritorijalna obrana

Ovaj model oružanih snaga ponajprije je orijentiran prema obrani granica vlastite zemlje, ali je u ograničenoj mjeri sposoban dati svoj doprinos unutar međunarodnih operacija iskazivanja snage. Primjerice, to su oružane snage Turske, Poljske, Mađarske, Češke.

3.3. Postneutralne snage

Predstavljaju oružane snage koje su ponajprije okrenute obrani vlastitih granica, no sposobne su dati svoj doprinos klasičnim mirovnim operacijama. Ovaj model oružanih snaga razvijaju, primjerice, Austrija i Irska.

3.4. Neutralne snage

Ovaj je model oružanih snaga gotovo potpuno okrenut obrani vlastitih granica. To su, primjerice, oružane snage Švicarske.

Svaki navedeni tip ili model profesionalnih oružanih snaga ima različite referentne vrijednosti i institucionalne forme, i svaki sa sobom nosi različite probleme profesionalizacije – preinačavanje strukture snaga kako bi bile dosljedne redefiniranoj ulozi, i prihvaćanje profesionalnih standarda kako bi oružane snage mogle izvršavati svoje misije.

4. Čimbenici koji utječu na profesionalizaciju oružanih snaga u tranzicijskim zemljama

U svakoj su zemlji stupanj profesionalizacije oružanih snaga i modela profesionalnih oružanih snaga koji se javljaju uglavnom pod utjecajem mnoštva čimbenika. Čimbenici

koji tvore obrasce profesionalizacije oružanih snaga u tranzicijskim zemljama, bez obzira na to je li riječ o političkom, gospodarskom ili tehnološkom razvoju, unutarnjem ili vanjskom, a radikalno utječu na profesionalizaciju oružanih snaga tranzicijskih zemalja, mogu se svrstati u dvije grupe: međunarodni i unutarnji čimbenici (Forster, 2000.).

Tijekom Hladnoga rata oružane snage istočnog bloka karakterizirali su i elementi profesionalizma – strukture snaga bile su odraz visoko postavljenih ciljeva obrane od strane civilne vlade, i elementi neprofesionalizma – napredovanje je bilo temeljeno na odanosti stranci puno više nego li na temeljima vojnih sposobnosti. Sve je to dovelo do krajnje politizirane strukture visokog vojnog kadra. Kolapsom komunizma, raspadom SSSR-a i svršetkom Hladnoga rata, tranzicijske su zemlje naslijedile oružane snage koje su u naslijeđe dobile i “neprofesionalne” karakteristike iz komunističkog doba. Da bi problem bio veći, također su naslijedili i strukturu snaga, opremu i praksu operativnog djelovanja koja više nije odražavala novonastalo stanje, ni s obzirom na unutarnje ni s obzirom na vanjske ciljeve operacija djelovanja.

S obzirom na takvu podlogu, niz je čimbenika u tranzicijskim zemljama imao velik utjecaj, a oni će i nadalje utjecati na proces profesionalizacije oružanih snaga u tim zemljama. Sklad između različitih čimbenika pridonijet će pojašnjenju stupnja profesionalizacije i različitih modela prihvaćenih u različitim tranzicijskim zemljama.

4.1. Međunarodni čimbenici

U međunarodne čimbenike koji utječu na profesionalizaciju oružanih snaga tranzicijskih zemalja ubrajamo:

- procjenu opasnosti: koje se vojne prijetnje izvan zemlje smatraju prijetnjom za samu zemlju? Koliko se ovog trenutka te prijetnje smatraju ozbiljnima i neposrednima? Kako je to utjecalo na proces profesionalizacije i reforme strukture oružanih snaga?
- vojne misije: koliko je prihvatljivo da oružane snage neke zemlje sudjeluju u misijama koje se ne tiču samo obrane vlastitog teritorija, kao što su misije uspostavljanja mira? Jesu li i u kojoj mjeri oružane snage neke zemlje već sudjelovale u takvim misijama? Kako je to utjecalo na profesionalizaciju i reformu strukture oružanih snaga?
- oblike pomoći i pritisaka: koje vrste pomoći i pritisaka čine međunarodna zajednica i Zapad na oblikovanju politike prilagodbe? U zemljama srednje i istočne Europe to mogu biti preduvjeti koje su im nametnule institucije Zapada – NATO; EU i sl. Jesu li neki posebni oblici međunarodne zapadne pomoći utjecali na profesionalizaciju oružanih snaga?

4.2. Unutrašnji čimbenici

Unutrašnji čimbenici obuhvaćaju politiku i društvo unutar svake tranzicijske zemlje:

- gospodarske mogućnosti ili ograničenja: koliko su gospodarska ograničenja uvjetovala reforme ili gurnula zemlju prema nekom modelu oružanih profesionalnih snaga?

- vojna kultura i tradicija: individualne vojne kulture bitno određuju proces profesionalizacije oružanih snaga. Primjerice, usredotočenost na važnost vojne doktrine koja potječe iz doba komunizma danas sve više sputava razmišljanja o vojnoj reformi u tranzicijskim zemljama.

Zaključak

U vezi s pojmovima “profesionalne” oružane snage i “profesionalizacija” vojske postoji poprilična konfuzija. Nekim su teoretičarima ovo uglavnom opisni termini koji se odnose na socijalne i političke karakteristike profesionalnog za razliku od ročnog vojnika. Drugima su to normativni pojmovi koji se odnose na nemiješanje oružanih snaga u politiku i njihovu sposobnost djelotvornog i uvježbanog izvođenja vojnih aktivnosti. Izrazi “profesionalac” i “profesionalizam” često se, također, izjednačuju s prevladajućim modelima oružanih snaga koji su nastali u zemljama zapadne Europe nakon Hladnoga rata ili s dobrovoljačkim oružanim snagama. No, ipak je najprihvatljivija teza da su profesionalne oružane snage najsvrhovitije definirane kao vojske koje prihvaćaju da je njihova uloga udovoljiti zahtjevima civilnih vlada neke države, te su sposobne djelotvorno i uvježbano poduzimati vojne aktivnosti, a njihova organizacija i unutarnja struktura odražavaju ove dvije pretpostavke.

Profesionalne oružane snage definiraju četiri odrednice:

- njihova jasno definirana i široko prihvaćena uloga kako u vezi djelovanja izvan vlastite zemlje tako i unutar vlastitog društva
- stručna potpora za djelotvorno i uvježbano ispunjavanje vanjskih i unutarnjih funkcija
- jasna pravila koja definiraju odgovornost vojske kao institucije i svakog vojnika pojedinačno
- napredovanje koje se zasniva na postignućima.

No, treba naglasiti da profesionalne oružane snage ne moraju nužno biti izjednačene s vojnim modelom kojemu danas teže članice NATO-a i zapadne zemlje, odnosno s modelom uglavnom dobrovoljačkih oružanih snaga koje su sposobne primjenjivati vojnu silu izvan granica vlastite zemlje. Postoje najmanje četiri različita tipa ili modela profesionalnih oružanih snaga u zapadnoj Europi i sjevernoj Americi: neutralni i post-neutralni model, teritorijalna obrana i model onih sposobnih da djeluju izvan granica svoje zemlje. S obzirom na vojne temelje naslijeđene iz komunističke ere i zemlje novih demokracija se nalaze pred velikim izazovima u nastojanjima da profesionaliziraju svoje oružane snage. Uspjeh ili neuspjeh profesionalizacije i modeli oružanih snaga koje su prihvatile zemlje novih demokracija pod utjecajem su mnogobrojnih faktora, a to uključuje: percepciju ugroženosti vlastite zemlje, nove misije, međunarodni pritisak, unutarnju politiku, gospodarska ograničenja i vojnu kulturu zemlje. U svakoj zemlji novih demokracija potrebna je ozbiljna rasprava o tome kako bi zemlje mogle najlakše profesionalizirati svoje oružane snage te koji su njima najprikladniji tipovi oružanih snaga.

Literatura

- Abrahamsson, Bengt, 1972.: *Military Professionalization and Political Power*, Sage Publications, London
- Boene, Bernard, 1990.: How Unique Should the Military Be? A Review of Representative Literature and Outline of a Synthetic Formulation, *Archives Europeennes de Sociologie*, (31) 1: 25-32
- Cvrtila, Vlatko, 1998.: Civilno-vojni odnosi u suvremenom svijetu, *Hrvatski vojniki* (8) 1: 17-21
- Donnelly, Chris, 1999.: Defence Transformation in the New Democracies, *NATO Review*, (45) 1: 15-19
- Donnelly, Chris, 2000.: *Reshaping Armed Forces for the 21st Century*, Private Draft Think Piece, London
- Edmonds, Martin, 1998.: *Armed Forces and Society*, Leicester University Press, Leicester
- Forster, Cottey, Edmunds, 2000.: *Professionalisation of Armed Forces in Central and Eastern Europe: A Background Paper*, Internet Resource Centre, London
- Freedman, Lawrence, 1998.: *Revolution in Military Affairs*, Adelphi Paper, London
- Grizold, Anton, 1999.: *Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti*, FPZ Zagreb, Zagreb
- Holsti, Ole R., 1998/99.: A Widening Gap Between the US Military and Civilian Society, *International Security*, (23) 3: 5-42
- Huntington, Samuel P., 1957.: *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil – Military Relations*, Harvard University Press
- Janowitz, Morris, 1960.: *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait*, The Free Press of Glencoe, London
- Moskos, Charles, 2000.: *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*, Oxford University Press, New York
- Ulrich, Marybeth P., 1999.: *Democratizing Communist Militaries: The Cases of the Czech and Russian Armed Forces*, University of Michigan Press, Michigan

Branko Mihaljević

MODEL OF THE PROFESSIONALIZATION OF ARMED FORCES

Summary

The author describes the models of the professionalization of armed forces in today's world. The paper highlights three basic topics: 1. similarities and dissimilarities among the patterns of professionalization i.e. a possible emergence of a uniform, broad European model and its potential similarity with the existing Western models, 2. the ways in which various factors shape the patterns of professionalization in Central and Eastern Europe and the determination of their relative importance and role, 3. the influence of Western politics on the professionalization of armed forces.

Key words: soldier, armed forces, models, professionalization, reshaping

Mailing address: Jurja Neidhardta 3, HR 10000 Zagreb.
E-mail: brankomihaljevic2@zg.hinet.hr